

Három toronygombirat Homoródalmásról

A toronygombokról¹ és a bennük lévő iratokról, amelyekre dr. Takács Béla hívta fel a kutatók figyelmét még 1982-ben,² a magyarországi Dankó Imre (1922–2008) etnográfus, történész, muzeológus, valamint az ismert erdélyi néprajzkutató, Keszeg Vilmos behatóan értekezett a közelmúltban.³ Az utóbbi szerző az erdélyi protestáns templomok toronygombjaiba helyezett emlékiratokról egy monografikus kiadványt is megjelentetett, amelyben az addig előkerült, 17–20. századi erdélyi toronygombiratok kutatásáról, készítésükről idejéről, nyelvezetükről, tartalmukról, vallási funkciójukról a teljesség igényével, kimerítően írt, s ugyanott 38 protestáns (kilenc unitárius, a többi református) egyházközség toronygombiratát is publikálta.⁴ Lőkös Péter a barcasági Feketehalom magyar nyelvre fordított toronygombiratát ismertette, amelyet 1798-ban helyeztek az ottani evangélikus templom toronygombjába.⁵

Homoródalmás unitárius templomának 1830. évi gombiratát Bencző Dénes nyugalmazott lelkész kéziratban maradt munkájában olvashatjuk, amelyet 1986 szeptemberében fejezett be, a mai templom fennállásának 200 éves évfordulója alkalmából.⁶ Jelzése szerint az eredetije az irattárban volt.⁷ „A torony sugár tetőzetéről egyre omladozván le a cserép, 1830-ban bádoggal fedeti le az eklézsia a tornyot, 3525 m. forinttal.” Ekkor a „[torony]Gombnak megáranyszatása” is megtörtént. Újbóli feltételekor helyezték bele azt a gombiratot, valószínűleg egy korábbi mellé, amelyet az egyházközség lelkésze, Máté János fogalmazott meg.⁸ Az emlékirat jelzi, hogy 1790-ben került először gomb a toronyra, megemlíti a mesterember nevét, a költségek összegét, majd versbe szedve méltatja az egyházközség által felvállalt munkálatot, végül a templomot Isten védelmébe ajánlja (1. melléklet).

A szóban forgó unitárius egyházközség levéltárában kutakodva, az eklézsia 1828-ban készített levelesládájából⁹ kezembe került a templomépítés *Protocolluma*. A bőrbe kötött, méreteit tekintve 36x23 centiméteres jegyzőkönyv számozatlan lapjai elsősorban a templom és a torony 1785–1797 közötti „kötcségét”, az akkori helybeli lelkész, Barabás Sámuel által vezetett „Cassát” tartalmazzák. De ugyanitt olvashatjuk az 1785-ben építeni kezdett új templom verses beszámolóját *Kegjesseg munkájának jedző könyve* cím alatt, amelynek az előbb említett lelkész a szerzője, valamint azt a verset, amely *A Papi Lak emlékére irattott 1869be*.¹⁰ A protokollumba két toronygombirat is be van másolva. Az egyik 1888-ban keletkezett, abból az alkalomból, hogy a toronysisakot lövétei György János toronyfedő mesterrel újrabádogoztatták. Az „emlékeztető vers” szerint, amelynek szerzője nagyajtai Péterfy Áron helybeli tanító¹¹, „a torony gomb és csillag udvarhelyi Hermann György által aranyoztatott” meg. Szerzője kitér a korábbi javításokra, megemlíti az 1844-ben Varga Ferenc által készített emlékiratot, a mesterember nevét, az egyház előljáróit (püspököt, papot, kurátorokat, egyházfiakat), vé-

gül versét intellemmel zárja (2. melléklet). A másik emlékirat 1909-ben készült, szintén a torony újrabádogoztatása alkalmával. Az emlékirat tartalmazza a javítások költségét, az építész nevét, valamint megemlíti azt is, hogy beszerettek egy 880 kg súlyú nagyharangot. A régebbi írások mellé bádogba csomagolt emlékiratot Péterfy Áron énekvezér, egyházközségi jegyző, Sebestyén Ferenc pénztárnok, Ajtay János lelkész, illetve Szabó László gondnok látta el kézjegyével (3. melléklet).

Mihály János

Mellékletek

1.

„A H. Almási Unitaria Sznt Ecclesia Hiveinek örök Emlékeztetre néző Hálálkodása, mellyel ezen Gombnak megáranyszatása után lett újjabbi feltételére érzékenyült Lélek buzgott, annyival is, hogy ezzel kezdődött a toronynak bábádogoztatása, mellyet Thorotskai Péter Gábor órás Mester ember 3000, az az három ezer Magyar Forintokért az az iránti contractus tartása szerint kiszegődött 1830-ban 29. 7bris.

A nagy munkák s a nagy tettek
Oszlopokat emelnek
Mellyeket a kik így tettek
Neveknek érdemelnek.

A homoródalmási unitárius templom.
Fotó: Mihály János

Ezer hétszáz Kilentzvenben
A mű dicső Eleink
Által a Gomb kezd – állni fenn
Áldják őket nyelveink.

Mű is azért Mostaniak
Almási Szent Gyülekezet
A Jézusban Atyafiai
E végre fognánk kezét.

Hogy Gombot aranyozni
Csillogásit fényesíteni
A Tornytot bé bádogni
Kezdjük a jót indítani.

Hogy Tornyunkat s
Templomunkat
Ezzel állandósítjuk
S jövődő Maradékunkat
Hasonlókra buzdítsunk.

Mellyre a mű ohajtásunk
S Lelkünknek buzgosága
Égre ható kiáltásunk
Almásnak Szent kívánsága.

Tornyunk bádogni fedelével
Aranyozott Gombfejjel
Mint egy Pharos légyen jelül
Hogy itt égi kegyelem ül.

Csillagozzék ez a Csillag,
Míg az égen Csillag villog
A nagy templom s Orgonája
Legyen Századok Csodája.

Az egy Isten nagy Kegyelme
Legyen ennek Szent védelme
Népen fényjék dicsősége
Míg eljő mindennek vége.

Írta Máté János
Ekklesia Papja 1830. 25. 7bris.

Következnek az 1140 lélekből álló nagy Gyülekezet Nevezetesebb Híveinek s Hivatalos viselő Tagjainak Neveik, mellyek jövődő emlékezetül írásban ezen újonnan felhelyezett Gombba bétételnek:

1. Tekintetes Mihály János Úr Király Biró és Consistor Kinek Tanácsa és felügyelése alatt ezen munka elindult.

2. Tekintetes Barra Mihály Úr Stacionalis Commissarius és a Curatorus Felvigyázója.

3. Curatorok és Egyházfiak nevei. Nagy Szabó János és Gothárd Mihály. Cserépsúr curator Rigó Pál, Szabó István, Sándor János és Rigó József.

4. Prezbiterok nevei: Barra János, László András, Barra Mózes, Gothárd Ferencz, Sándor Mózes.

5. Leánytanító: Téglás József, harangozó László János.

6. Pap, Máté János. Mester Varga Ferenc.”

2.

„A torony bádogni fedése emlékére íratott 1888 31/V (mely a gombjába a többi irományokhoz tétel).

A mint a régi becses irományok mutatják, melyek a torony gombjában találtatva Barabás Sámuel és Varga Ferenc úr által irattak.

Hom. Almási Unit. szent. ékklesia hivei 1785be építették a templomot, 1830ba bádogni fedetett, de már 1844be rosz lévén az előbbi fedés, a hiányos rész bebádogni; azonban 44 év vihara ezt is annyira megrongálta, miszerint újra fedése gyűlésileg el határozatott, – mely bádogni s a templom fedelének újra léczését Lővőtei György János és György György vállalták, míg a torony gomb és csillag udvarhelyi Hermann György által aranyoztatott, mely alkalmából írt emlékeztető versem így van:

- 1) Pégázusom gyenge, de azért bocsátom hol megbokrosodik biztatom, nohatom, s hogy derék elődő példáját kövessem gondolataimat versbe összeszedem.
- 2) Varga úr leírta 1844 be hogy a torony akkor újra lett befedve 44 év mulva ismét javítatott felinél több része bebádogni.
- 3) 1888 május havába az öreg György János a toronyra mászva levette a gombot, s nagy volt a réműlet merész bátorságán, mit a magasba tett.
- 4) A szép aranyozott gomb vissza tétel hogy intőjel legyen minden embereknek mutatván a gomb és csillag az egekre ez emlékeztessen az egy Istenségre.
- 5) Aljon e gomb s csillag sokáig a helyén s a nép, kik körülötte járnak, boldog legyen; ha századok mulva ismét levezitek valásos, szabad nép olvassa ezeket.
- 6) Most egyházunk előljárait említem ezek közt püspökünk első helyre leszen Ferencz József ékes beszédű főpapunk kenettelyes szavát gyönyörrel halgattuk.
- 7) Ez előtt 2 évvel hozzánk és eljőve száz éves templomunk öröm ünnepe Jézusi beszéde a szivekre hatott dicsérte népünket s mindent a mit látott.
- 8) Papunk: Sándor Lajos lelki gondja alatt mindenenk szép rendbe és ékesen folynak derék pap s jó szónok, méltó a megyében melynek jó hirneve messze kiterjedett.
- 9) Gothard Pál s Kenyeres András kurátorok értelmese, buzgók és fáradságtalanok

nem kimélnék időt, fáradságot s költést
 hogy egyházaink nevét fentartsák s növeljék.

- 10) Gothárd András és Jozsa Dénes valának
 ifjú Szabó Lászlóval egyházfiak
 reájok szép jövő vár e községben
 az egyház javára mind a három: ilyen!

Halandó emberek! Kik ezt olvassátok
 jut e eszetekbe mulandó sorsotok?
 gondoljátok e hogy sorok írója
 ép oly erős volt mint bármely ember fia?
 s bár mester s tanító vala egy személybe
 még is a végzetet ki nem kerülhette
 neve: Nagy Ajtai Péterfi Áron vala
 39 éves a midőn ezt írta.
 Ugy éljetez mintha holnap meghalnatok
 S mint örökké élők, úgy munkálkodjatok!

H. Almás 1888. május hó 31.”

3.
 „Emlékirat 1909-ből.

Homoródalmási Unitár. egyházközségünk tornyának
 bádofedelét, mely részben 1844-ben, részben 1888-ban
 volt újra fedve, az idő vasfoga annyira megrongálván,
 hogy annak megújítása elkerülhetetlenné vált, miután az
 egyházközség a felsőbb hatóság engedélyét megnyerte;
 a torony újra fedését, a torony és a templom összes
 javítási munkálatait Fekete Béni székelyudvarhelyi
 építész-vállalkozónak 4320 Korona összegben
 kiadta, mely összeget az egyházközség a maga
 alapjaiból irányozta elő. Ezt megelőzőleg az
 egyházközség szintén a maga pénzalapjaiból egy
 880 kg tiszta ércsulju DI hangu nagy harangot
 állított be a tornyába a régi két kisebb harang
 mellé – mivel a régieknek hangja nem hallatszott
 el a község minden részibe. Ennek beállítására
 3342 K-ba került. E harang a község népének
 nagy öröme 1909 év aug. 1-én vétetett
 használatba.–

Az épület javítás munkálatai 1909 évi aug. hó 2-án
 vétetünk, melyeknek folyamán a torony gombja
 levétetvén, a régebbi írással mellé ez emlékiratot
 is bádofba csomagoltuk, abban a boldogító reményben,
 hogy Isten segítségével sikerül a jövő nemzedékek
 számára is alapos munkát végeztetnünk.–

Istennek áldása legyen e gyülekezeten mindörökké.–

Kelt Homoródalmás 1909. évi augusztus hó 8-án.

Péterfy Áron   Sebestyén Ferencz   Ajtay János
 énekvezér-tanító   egyh. pénztárnok   unitár. lelkész
 és egyh. jegyző

Szabó László
 egyh. gondnok”

1. A katolikusoknál keresztalma.
2. Dr. Takács Béla: A toronygomb. In: *Reformátusok Lapja*, XXVI. (1982) 40. sz. 3.
3. Dankó Imre: A toronygombokról és a toronygomb iratokról. In: *Vallási Néprajz* 5. Szerk.: Dankó Imre – Küllös Imola – Molnár Ambrus. Debrecen, 1991. 177–201.; Dankó Imre: A református toronygombok elhelyezésének szokásai és a toronygomb iratok műfaji sajátosságai. In: *Folklorisztika 2000-ben. Folklor – Irodalom – Szemiotika. Tanulmányok Voigt Vilmos 60. születésnapjára*. Szerk.: Balázs Géza et al. 2. köt. Bp., 2000. 284–308.
4. Keszeg Vilmos: *Egy Hir adás a' Késő Maradékhoz. 17–20. századi erdélyi toronygombiratok*. Marosvásárhely, 2006. Lásd még: <http://lexikon.adatbank.ro/tematikus/szocikk.php?id=48>
5. Lőkös Péter: A barcasági Feketehalom toronygombirata. In: *Egyháztörténeti Szemle*, 11. évf. (2010) 1. sz. 160–175.
6. Bencző Dénes: *A Homoródalmási Unitárius Egyházközség története, a mai templom fennállása 200 éves évfordulójának megünnepléséig*. Kézirat a Homoródalmási Unitárius Egyház Irattárában. 19–21.
7. Uo. 38.
8. 1825–1854 között volt Homoródalmás lelkésze.
9. Fedelének vasazott, fehérre festett belső oldalán levéldíszek közt a következő felirat olvasható: *A Homorod Almasi unitaria Sz : ECLesiáé. 1828.*
10. Szerzője Varga Ferenc helybeli tanító, versfaragó. 1826–1869 között volt az egyházközség mestere, énekvezére. Orbán Balázs „idegenvezetője” volt Almáson, aki a barlangról írott versét, „mint a népköltészet egy igen szép gondolatokat felmutató példányát”, be is iktatta az Udvarhelyszéket bemutató kötetében.
11. 1874–1915 között volt az egyházközség iskolamestere.

